

європейських державах / Б. В. Дерев'яно // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 11 (листопад). — 24—30.

Б.В. Дерев'яно,
професор кафедри господарського та екологічного права
Донецького юридичного інституту МВС України, к.ю.н., доцент

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

У науковій статті розглянуто питання правового регулювання діяльності закладів релігійної освіти у європейських державах і зроблено висновок щодо необхідності підтримки навчальних закладів та установ визнаних світових релігій, які виконуватимуть державні завдання та матимуть ліцензії і пройдуть акредитаційну процедуру.

Ключові слова: правове регулювання, навчальний заклад, європейські держави, світові релігії, ліцензія, акредитація.

В научной статье рассмотрены вопросы правового регулирования деятельности учреждений религиозного образования в европейских государствах и сделан вывод относительно необходимости поддержки учебных заведений признанных мировых религий, которые будут выполнять государственные задания, получают лицензии и пройдут аккредитационную процедуру.

Ключевые слова: правовое регулирование, учебное заведение, европейские государства, мировые религии, лицензия, аккредитация.

B.V. Derevyanko. Questions of legal regulation of activity educational establishments of religious education in European states.

The legal regulation of activity educational establishments of religious education in European states were examined in a scientific article. The conclusion regarding the need to support educational institutions recognized by the world's religions that will do the job of the state, will receive a license and will pass the accreditation procedure, has been made.

Key words: legal regulation, educational establishment, European states, world religions, license, accreditation.

Однією із особливостей правового регулювання надання послуг у сфері освіти розвинених європейських країн є наявність у них специфічних суб'єктів - надавачів послуг – релігійних навчальних закладів (далі – НЗ) та установ, які потребують окремого адміністративно-правового регулювання.

Цікавість окреслені питання для України викликають через наявність відносно невеликого вітчизняного досвіду, а також через наявну у Європі думку про відсутність у українців політкоректності до людей інших рас та релігій, сексуальної орієнтації та політичної спрямованості тощо. Можемо це частково або повністю заперечувати, але усталена у світі думка свідчить про наявність найбільш ліберального законодавства про релігійну освіту у розвинених європейських країнах.

Питанням правового регулювання діяльності закладів релігійної освіти у європейських країнах приділяють увагу українські та російські вчені, посилення на

роботи яких є у статті: Р.З. Белегай [1], М.М. Палінчак [2], К.А. Писенко [3], І.В. Понкін [4; 5], С. Цебенко [6] та ін. Однак цими вченими лише констатується ситуація з управліннями закладами релігійної освіти у європейських країнах без порівняння з українською та без пропозицій для України. Ціллю статті є визначення на основі розгляду законодавства про правове регулювання діяльності закладів релігійної освіти у європейських країнах шляхів розвитку відповідного українського законодавства.

У різних європейських країнах по-різному ставляться до релігійної освіти та виховання, виходячи з традицій власної системи освіти. Скажімо, у Великій Британії, Швеції, Данії, Ірландії держава не відокремлює школу від релігії; там у державних НЗ надаються окремі послуги з релігійного навчання. А ось у Франції, Бельгії, Швейцарії державну школу від релігії відокремлено [6, с. 10].

Основні принципи освітньої діяльності в Іспанії закладено нормами Єдиного (органічного) закону «Про якість освіти» від 23 грудня 2002 року та Конституцією від 27 грудня 1978 року. Стаття 27 Конституції Іспанії встановлює: «1. Кожен має право на освіту. Визнається свобода освіти. 2. Освіта має своєю метою всебічний розвиток людської особистості на основі поваги демократичних принципів суспільного життя і основних прав та свобод. 3 Органи влади гарантують право батьків на вибір такої форми виховання для своїх дітей, яка відповідає їх власним моральним і релігійним переконанням» [3, с. 82]. Релігія в Іспанії викладається фахівцями, яких світська адміністрація обирає з числа кандидатів, наданих єпархією, релігійна освіта є факультативною ознакою [4, с. 363; 3, с. 82-83].

Згідно із законодавством Іспанії «релігійним організаціям, з якими Іспанською державою укладено угоду про співробітництво, гарантується надання можливості надавати релігійну освіту у державних і приватних школах за наявності відповідного бажання з боку учнів та їхніх батьків» [4, с. 386; 3, с. 82]. Це є логічним, оскільки релігійні знання людина повинна отримувати за бажанням.

Аналогічну норму містить стаття 17 «Навчання Закону Божому у державних установах освіти» Закону Литовської Республіки «Про освіту» від 25 червня 1991 року, яка вказує, що у державних установах освіти за бажанням батьків (опікунів, попечителів) уповноваженими духовним керівництвом особами викладається Закон Божий (згідно з вибором конфесії). А пунктом 2 статті 18 «Права учнів» цього Закону право на прийняття рішення про вивчення Закону Божого по досягненні 15 років надається самим учням [5, с. 29]. Те саме передбачено параграфом 7 «Викладання закону Божого» Закону про шкільну освіту землі Мекленбурга - Передньої Померанії (ФРН) від 15 травня 1996 року, проте право на прийняття рішення стосовно вивчення цього предмету надається учням з 14 років. Статтею 13 Конституції федеральної землі Північного Рейну - Вестфалії (ФРН) 1950 року передбачено можливість звільнення від вивчення Закону Божого на основі письмової заяви від осіб, які виховують неповнолітнього учня [5, с. 31]. Статтею 7 Основного Закону ФРН визначено в якості обов'язкового викладання релігії у державних школах. Проте особам, уповноваженим на виховання, надано право вирішувати чи буде дитина отримувати релігійне виховання [7, с. 581; 5, с. 29].

У Великій Британії поряд зі світськими публічними школами діють також релігійні школи, наприклад, ісламські, які так само як і публічні можуть отримувати

фінансування від держави. Викладання релігії у них регулюється спеціальними правилами [3, с. 81]. Тобто у Великій Британії вільно діють і світські, і релігійні НЗ. При цьому вони однаково фінансуються державою.

Статтею 127 «Вплив релігійних громад на виховання» Конституції Баварії (ФРН) від 2 грудня 1946 року гарантується право релігійних громад і світоглядних товариств, визнаних державою (виділення наше – Б.Д.), належно впливати на виховання у дітях релігійних поглядів або світогляду, при цьому не повинно бути завдано шкоди праву батьків на виховання своїх дітей [5, с. 29-30; 8, с. 192]. Як видно із наведеного положення, дозвіл на викладання релігійних дисциплін у Землі Баварія мають лише ті релігійні організації, які визнані державою. А отже, їх діяльність є перевіреною та контрольованою.

У Франції згідно із законом Дебре 1959 року приватні школи, у т.ч. релігійні, можуть отримувати державне фінансування, якщо вони укладуть угоду із державою. За цим договором вони можуть здійснювати власні педагогічні проекти, проте зобов'язуються виконувати програми, затверджені Міністерством національної освіти [3, с. 85].

У ФРН Євангелістська церква Німеччини, Римо-католицька церква, а з ними іудейська община та ісламська федерація мають свої конфесійні школи (у Берліні нараховується 17 євангелічних, 19 католицьких, 2 іудейські та 1 ісламська школи). Крім цього, усі релігійні спілки мають право відкривати конфесійні дитячі садки. Земельна влада оплачує до 90 % витрат, пов'язаних із викладанням релігії у школах. Крім того, у конфесійних школах викладання релігійного вчення даної конфесії є загальнообов'язковим предметом [3, с. 82].

Як бачимо із наведених прикладів у Великій Британії, Франції та ФРН можуть вільно існувати релігійні НЗ і при цьому на 90 % або 100 % фінансуватися за рахунок держави чи територіальної громади. Однак це можливе за умови дотримання певних правил – укладання угоди та виконання завдань держави, перед якою в особі міністерств освіти звітують.

В Іспанії ратифікаційною грамотою від 4 грудня 1979 року Конкордату від 3 січня 1979 року між Іспанською державою і Ватиканом, що стосується освіти і культурної діяльності у пункті VI визначено, що церковна ієрархія відповідальна за зміст католицької релігійної освіти і підготовчих курсів, так само як і за надання підручників та освітніх матеріалів... [5, с. 34].

Законодавство Великої Британії, Іспанії та Бельгії вимагає щоб релігія у школах викладалася в неетральних термінах, у повазі до моральних цінностей інших конфесій. В європейських країнах прийшли до висновку про необхідність введення у школах курсу історії основних монотеїстичних релігій. Основним аргументом викладу такої моделі релігієзнавчої дисципліни є сприяння покращенню взаєморозуміння між представниками різних національних та релігійних переконань [2, с. 200]. Для вивчення можливості викладання у світській школі предметів, які стосуються релігії, у 2002 році у Франції було утворено Європейський інститут вивчення релігії, який виконує функції основного центру державної експертизи з релігійних організацій [3, с. 85].

З позицій Європейського суду з прав людини у державних загальноосвітніх НЗ загалом можна запроваджувати уроки релігії. Проте від їхнього відвідування діти

можуть бути звільнені, якщо батьки не бажають, щоб їхня дитина вивчала цей предмет. Щоправда, у такому випадку варто на законодавчому рівні врегулювати питання про те, що відсутність у державному атестаті оцінки з релігійного предмету про загальну середню освіту не повинна перешкоджати людині потім здобувати вищу освіту та працевлаштовуватися, зокрема, на будь-які посади у країні [6, с. 10].

Рішенням Конституційного суду Італії у 2006 році було визначено, що розміщення християнських хрестів (розп'ять на стіні) у приміщеннях класів державних шкіл Італії є правомірним, не суперечить Конституції Італії, принципу світськості держави та освіти. Згідно з цим рішенням, хрест, як символ християнства повинен знаходитися у шкільних класах та інших державних установах, оскільки хрест символізує не лише християнську релігію, але й цінності, на яких базується суспільство – терпимість, повагу до людини і її прав, відмову від дискримінації, автономію особистості перед владою [5, с. 25].

Як бачимо, у європейських країнах релігійна освіта не заборонена. Але й людина без релігійної освіти має однакові права із людиною з релігійною освітою. Це є однією з фундаментальних засад ліберального суспільства. Завдяки цим засадам у багатьох розвинених європейських країнах держава фінансує надання релігійної освіти та діяльність релігійних НЗ. Проте європейський лібералізм в українських умовах може завдати шкоди економіці та сучасному суспільству України¹. Тому дозволяти безконтрольно діяти релігійним НЗ в Україні, на нашу думку, передчасно. А рівень лібералізації релігійної освіти у європейських країнах є дуже високим. Так, у Бельгії Міністерство юстиції серед іншого здійснює нагляд за дотриманням гарантій держави: надання релігійним культам доступу до ЗМІ, права здійснення капеланського служіння у лікарнях та тюрмах і фінансування викладання «релігійних уроків» у школах. Релігії та течії, не визнані державою (як, наприклад, буддизм або дохалкидонські церкви), не мають таких привілеїв, проте їх вільне існування гарантовано статтею 19 Конституції Бельгії і статтею 9 Європейської конвенції про права людини та основні свободи [3, с. 86]. Вважаємо навряд чи доцільним запровадження такого рівня лібералізму релігійної освіти в Україні. Діяльність усіх маловідомих і нетрадиційних культів та релігійних течій, рівно як і їх НЗ, повинна постійно і ретельно контролюватися державою.

По-перше, безконтрольна діяльність релігійних НЗ може призводити до підміни предметів навчання виключно релігійними. Іншими словами, релігійні НЗ можуть надавати освітні послуги лише в частині релігійних знань за рахунок інших.

Р.З. Белегай вказує, що зараз в Україні діє біля 500 зарубіжних місій та місіонерських організацій. Останнім часом у державних установах освіти набули поширення різні міжнародні релігійні програми і проекти, що видаються як новаторство у педагогіці. Подекуди започатковано створення в державних загальноосвітніх школах класів релігійного спрямування. У ВНЗ організовуються товариства з вивчення іноземних мов, які викладають фахівці з різних конфесій із-за

¹ Якщо при соціалізмі в Україні діяла одна православна церковна семінарія, то сьогодні 173 духовні НЗ (20 тисяч слухачів) різних конфесій. Християнські церкви та релігійні організації мають недільні школи при релігійних громадах, де діти навчаються релігії. У ВНЗ серед обов'язкових предметів є курс релігієзнавства [2, с. 199].

кордону. Методика їх викладацької діяльності побудована, як правило, на аналізі біблійних сюжетів, релігійних псалмів і спрямована в основному на пропаганду релігії [1, с. 73]. А для роботи на кафедрах іноземних мов багатьма ВНЗ запрошені зарубіжні фахівці. Серед них, як виявилось, чимало людей з богословською освітою і досвідом місіонерської роботи. Інтенсивне вивчення іноземної мови вони здійснюють саме на релігійній основі. За таких обставин вивчення літературної мови підміняється теологічним варіантом іноземної мови, яка має вузьку сферу вжитку та малоприматна для мовної практики [1, с. 74].

По-друге, проста заміна світських дисциплін духовними є чи не найменшим злом, яке можуть нести недобросовісні релігійні НЗ. Цілі окремих НЗ, у т.ч. і релігійних, можуть не співпадати із зазначеними у їхніх статутних документах. Особливо це стосується НЗ та інших організацій нетрадиційних релігійних течій та напрямів. Можна тільки прогнозувати які наслідки можуть бути від діяльності таких НЗ. Вважаємо, що мінімальна шкода від них може бути у розколі країни на велику кількість дрібних «удільних князівств» із власними божками, культами, звичаями та забобонами. Не випадково історія наводить підтвердження розколу країн з відсутніми єдиною релігією та церквою і укріплення та об'єднання держави навколо єдиної церкви та релігії. Історично склалося, що такою релігією в Україні було і залишається православ'я. Переважна більшість населення України симпатизує цьому напрямку у християнстві. І тому вважаємо за необхідне з метою консолідації суспільства у більшій мірі серед релігійних НЗ підтримувати саме православні НЗ.

Із такою думкою багато вчених і громадян України можуть не погодитися, адже частина населення України є греко- чи римо-католиками, мусульманами або належить до певних течій чи напрямів у християнстві. У зв'язку із цим наведемо приклад Франції, де значно більша у порівнянні з Україною частина населення є мусульманами. Однак там «...існує сильна і розгалужена система католицьких шкіл, що підтримуються державою, дають повноцінну світську поряд з релігійною освіту. Тому проблема релігійної освіти у державній школі стоїть у Франції не так гостро, як, наприклад, в РФ, де традиційна православна церква ще не в повній мірі відновилася після потрясінь радянського періоду, що проявляється у тому, що в РФ система церковних шкіл, спроможних дати не тільки православну, але й середню загальну освіту, в силу об'єктивних проблем формується з великими складностями, повільно й у недостатньому обсязі» [3, с. 88]. Якщо звернутися до досвіду РФ, на яку посиляється автор попереднього вислову, то там ситуація дійсно складніша. Занепокоєння на зростаючу клерикалізацію російського суспільства викладено у відкритому листі Президенту РФ В.В. Путіну академіків РАН. Російська наукова еліта виступила проти введення у всіх школах світської держави «Закону Божого» під назвою «Основи православної культури». Вчені вважають, що в поліконфесійній та багатонаціональній країні вип'ячувати тільки одну конфесію, означає сприяти її розвалу [2, с. 201; 9]. Із цим слід не погодитися. Єдина релігія повинна об'єднувати. Якщо у Франції та багатьох інших зарубіжних країнах державою підтримуються НЗ певної конфесії чи релігійної течії, то чому це повинно бути заборонено в Україні?

Зрозуміло, що у певній мірі повинні підтримуватися і НЗ інших релігійних напрямів¹. Проте така підтримка має бути обґрунтованою та виправданою.

На сьогодні крім православних НЗ Московського патріархату Київський патріархат має 15 навчальних духовних установ з 1649 слухачами. Із них дві духовні академії — у Києві і Львові, філософсько-богословський факультет при Чернівецькому університеті ім. Ю. Федьковича. Автокефальна православна церква має 7 духовних НЗ. Серед них виділяється своєю навчальною відкритістю і творчим підходом до формування навчального плану Харківський колегіум імені Патріарха Мстислава. Багато уваги організації богословської освіти приділяють греко- і римо-католицька церкви. 2000 року УГКЦ мала в Україні 12 семінарій і духовну академію. Навчанням у греко-католицькій системі освіти охоплено 1584 особи; 6 НЗ римо-католиків відвідують 444 слухачі [1, с. 73]. На жаль вони роз'єднані і адміністративними методами держава не може об'єднати їх в єдину церкву. Проте НЗ будь-якої релігійної громади знаходяться у правовому полі України, а тому повинні дотримуватися державних стандартів освіти.

Історично серед релігійних найбільш поширеними в Україні є НЗ православної, греко- і римо-католицька церкви, а також мусульманські НЗ. Тому доцільно надавати державну підтримку уже існуючим НЗ названих релігій та конфесій. Проте навряд чи доцільно без перевірки взагалі допускати до надання освітніх послуг НЗ сектантських напрямів і течій.

Дуже часто місіонери різних конфесій дають інтерпретацію загальнолюдських і християнських моральних цінностей у руслі своїх конфесій. Керуючись принципом релігійної нетерпимості, вони нерідко принижують значення інших віросповідань, зокрема, традиційних для України, а також світських моральних цінностей. Деформована релігійна освіта і релігійне виховання молоді не сприяють становленню у неї гармонійної духовності, формують невпевненість у власних силах, почуття меншовартості, нетерпимості до інших релігій, войовниче ставлення до іновірців. Тому важливо, щоб держава захищала духовні інтереси своїх громадян, будь-яку місіонерську діяльність спрямовувала на дотримання свободи совісті, національних пріоритетів, загальнолюдських цінностей [1, с. 74].

Отже, у розвинених європейських країнах на основі ліберального законодавства людині гарантовано отримання релігійної або світської освіти за власним бажанням; а також діяльність НЗ релігійних громад різних культів, течій та сект. У переважній більшості надання релігійної освіти у розвинених європейських країнах фінансується державою. Проте надання фінансового забезпечення супроводжується виконанням релігійними НЗ певних державних завдань або покладанням на себе певних обов'язків. На прикладі Королівства Бельгія показано, що державою фінансуються лише НЗ світових релігій, які діють у країні, які

¹ Наприклад, у Королівстві Бельгія, де основною є Римо-католицька церква, держава фінансує НЗ усіх релігійних течій. Православні, іудейські та англіканські культи також отримують державне фінансування. Їх НЗ також надають послуги з навчання за рахунок державних коштів. При цьому їм не заборонено діяти на основі власних правил. Зокрема, викладач дисципліни «Основи православ'я» повинен бути дипломованим спеціалістом у галузі православного богослов'я (мати диплом богословської установи Греції, РФ, Румунії або Паризького Свято-Сергієвського православного богословського інституту). А особи, які не мають такого диплома, можуть його отримати шляхом проходження курсу трирічної освіти в Інституті святого Іоанна Богослова, спеціально заснованого для цієї мети кілька років тому [3, с. 87].

«перевірені» століттями. Стосовно різних сектантських та місіонерських НЗ та організацій, які надають освітні послуги, необхідно більш ретельно слідкувати за дотриманням законодавства. У значній кількості європейських країн ліцензія НЗ не потрібна. Але якщо за законодавством України ця діяльність ліцензована, то необхідно забороняти релігійним НЗ, які не отримали ліцензію (якраз у більшості сектантські та місіонерські організації), надавати послуги у сфері освіти. Крім цього визначено обов'язковість НЗ будь-якої релігійної громади дотримуватися державних стандартів освіти. Запропоновано розвивати вітчизняне освітнє законодавство у бік фінансової, податкової та іншої підтримки релігійних НЗ, які виконуватимуть державні завдання у сфері освіти і належатимуть до визнаних світових релігій. Особлива увага повинна приділятися православним НЗ, які повинні стати об'єднуючим стрижнем у релігійній освіті України. Також держава повинна більш ретельно перевіряти НЗ та установи нетрадиційних релігійних течій та сект й у випадку відсутності у них ліцензій, документів про акредитацію категорично забороняти їм надавати освітні послуги.

Подальші розвідки окресленої проблематики знаходяться у площині регулювання надання релігійної та іншої освіти у країнах СНД, центральної і східної Азії та США з пошуком шляхів удосконалення вітчизняного законодавства про освіту.

Література:

1. Белегай Р.З. Деякі аспекти релігієзнавчої освіти в Україні / Р.З. Белегай // Університетські наукові записки: Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. — 2009. — № 1. — С. 71—75.
2. Палінчак М.М. До питання про правовий статус школи та церкви в державі / М.М. Палінчак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія право. — 2008. — Випуск 9. — С. 199—201.
3. Писенко К.А. Уроки религии в государственной школе – норма светского правового государства (европейский опыт правового регулирования школьного религиозного образования) / К.А. Писенко // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2010. — № 4. — С. 79—90.
4. Понкин И.В. Преподавание знаний о религии в светской школе: европейский опыт правового регулирования // Религиозная культура в светской школе / Отв. ред. и сост. Л.С.Гармаш, И.В. Понкин. — М.: Ин-т государственно-профессиональных отношений и права, 2007. Цит. по эл. изданию на сайте «Нравственность и образование». — Режим доступа: http://www.nravstvennost.info/library/news_detail.php?ID=2521.
5. Понкин И.В. Зарубежные законы и документы о формировании и защите общественной нравственности и нравственности несовершеннолетних / Приложение к проекту Концепции государственной политики формирования и защиты нравственности детей в Российской Федерации. — М.: Общественный совет Центрального федерального округа; Институт государственно-конфессиональных отношений и права, 2008. — 246 с.
6. Цебенко С. Право на релігійну освіту: до характеристики міжнародних стандартів / С. Цебенко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2009. — Вип. 49. — С. 8—13.
7. Конституции государств Европы. Т. 2 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М.: Норма, 2001. — 840 с.
8. Конституции зарубежных стран: Сборник / Сост. В.Н. Дубровин. — М.: Юрлитинформ, 2003. — 447 с.
9. Письмо десяти академиков [Электронный ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия : сайт. — Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%BE_%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%82%D0%B8_%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2.